

Кожна наука спирається на історичну пам'ять своїх попередників, не можна творити сучасного, не знаючи минулого. Історія дизайну є одним зі спеціальних розділів загальної історії мистецтва і культури. В процесі розвитку науково-технічного прогресу вдосконалюють процеси навчання в усіх галузях мистецтва, науки, техніки і побуту. Оскільки фундаментальні принципи прогресу сягають сивої давнини, необхідно, спираючись на історичну пам'ять своїх предків, аналізувати і вдосконалювати те, що було зроблене ними.

Сьогодні дизайнерське мистецтво є важливою складовою частиною системи художньої освіти. Тому для вивчення "Історії дизайну" важливим є той тісний зв'язок, який існував між способом життя людини і формами речей минулих епох, які можна побачити тепер тільки в музеях. Однак цього мало, оскільки дизайнерське мистецтво є важливою складовою частиною системи дизайнерської освіти, без якої не можна створити конкурентно спроможної продукції. Тому не випадково в нашій країні інтенсивно відкривають вищі навчальні заклади, факультети і кафедри, де готують дизайнерів різних спеціалізацій і напрямків.

Дизайн-освіта в Україні в різних її частинах була різною. Процеси, які протікали на теренах Східної, Центральної та Південної України, що входили до Російської імперії, були дещо відірвані від європейського життя. Західна Україна в цей час входила до складу декількох центрально-європейських держав, тому тут і дизайн-освіта формувалась дещо в загальноєвропейських процесах. Особливо це спостерігалось тоді, коли Галичина входила до складу Австро-Угорської монархії, яка стосовно галицьких українців провела деякі урядові реформи, спрямовані на сприяння їх культурно-освітнього розвитку. В 70-х роках XIX століття Львову, а не Кракову, було надано право адміністративної столиці королівства Галичини, яка стала окремою провінцією Австро-Угорщини. Дипломатія Австро-Угорщини прагнула встановити тісні культурні і мистецькі зв'язки між Віднем і Львовом. Щороку у вищих навчальних закладах та промислових школах Відня навчались десятки стипендіатів з Галичини. В той же час у містечках Галичини і Буковини розвивались численні промислові школи. У Львові завдяки старанням львівської інтелігенції було відкрито промислову школу, така ж школа діяла і в Станіславі (Івано-Франківську). З 1905 до 1914 року у Львові була так звана "Вільна академія мистецтв", а в 20-ті та 30-ті роки – низка приватних шкіл і студій.

За часів Російської імперії в цей період на теренах Великої України у другій половині XIX століття утворилося три основні центри: Київ, Харків

та Одеса, в яких виникли художні навчальні заклади, якими опікувалась Петербурзька академія мистецтв. Оскільки Харків на той час був великим індустріальним центром, то лише в школі М.Раєвської-Іванової домінував художньо-промисловий нахил, що був прообразом дизайнерської освіти. У двадцяті роки скрізь: і в Києві, і в Харкові, і в Одесі – став домінувати Московський художньо-промисловий напрям. На станкові форми в цих навчальних закладах зверталось значно менше уваги. Лише наступний етап пов'язаний з відкиданням теорії “виробничого мистецтва”, реформа 1934 року позбавила ці інститути художньо-промислового напрямку.

Реформа не зачепила київський і харківський художні інститути, а одеський перетворила на училище середнього типу, що значно знизило освітньо-художній рівень Південної України аж до післявоєнних років.

Після Другої світової війни мистецькі художні заклади починають відновлювати свою діяльність. Почав свою роботу і харківський художній інститут. Але враховуючи те, що Харків став потужним промисловим центром машинобудування, Харківський художній інститут перетворюється на Харківський художньо-промисловий інститут, де відкриваються в основному тільки дизайнерські спеціальності. Розвиток машинобудівної промисловості Харківсько-Донецького регіону вплинув на формування художньо-промислової школи, яка базувалась на двох навчальних закладах: школі малювання М.Раневської-Іванової, що мала тоді художньо-промисловий нахил, та Харківському технологічному інституті, який мав досвід підготовки інженерів з елементами дизайнерської освіти. Ці два заклади були першими в Україні з дизайнерським нахилом. І хоч ВНЗ було створено, однак він ще не мав ні матеріальної бази, ні фахівців цієї галузі. Педагогічний колектив складався здебільшого з вихованців Петербурзької академії мистецтв, художників-станковистів, які були далекі від розуміння промислового мистецтва.

З першого навчального року було відкрито три основні напрямки сучасного дизайну: промисловий дизайн, графічний дизайн та дизайн середовища.

Промисловий дизайн, або дизайн промислових виробів, – це художньо-проектна діяльність, спрямована на розробку промислових виробів з високими експлуатаційними та естетичними властивостями. Ця діяльність охоплює проектування найрізноманітніших предметів та їх комплектів для подальшого виготовлення промисловим способом. Сюди входять побутові речі, промислові прилади, апарати, верстати, транспортні засоби, меблі, одяг тощо. Дизайн промислових виробів вимагає від фахівця всебічної підготовки, оскільки він мусить поєднувати професійне художнє чуття із знаннями інженерної справи, ергономіки, екології, маркетингу та багатьох інших дисциплін.

Графічний дизайн – це художньо-проектна діяльність, основним засобом якої є графіка. Мета цієї діяльності – візуалізація інформації, призначеної

для масового поширення за допомогою поліграфії, кіно, телебачення, а також створення графічних елементів для промислових виробів і предметів середовища залежно від об'єкта розробки. Існують такі різновиди графічного дизайну: газетно-журнальна графіка, системи візуальної комунікації, проектування *www*-публікацій, телевізійна і промислова графіка (товарні і фірмові знаки, пакування тощо), суперграфіка (великі графічні елементи міського середовища).

Дизайн середовища – це проектування комплексних об'єктів з позиції охоплення проблем взаємовідносин людини з природою, з предметно-просторовим і соціокультурним оточенням з метою створення гармонійного середовища. Дизайн середовища пов'язаний з проектуванням чи реконструкцією цивільних і житлових комплексів міського середовища тощо. За характером об'єкта розробки дизайн середовища поділяється на такі різновиди: міський дизайн, дизайн виробничого середовища, дизайн житлового середовища.

Кожна з трьох названих напрямів сучасного дизайну поділяється на велику кількість спеціалізацій. Однак методичні принципи діяльності дизайнерів у середині кожного напрямку залишаються спільними, лише з деяким корегуванням на особливості об'єкта розробки. Методичні принципи дизайну – фундамент, на який спирається дизайнер у своїй роботі.

У Харківському художньо-промисловому інституті було створено кафедру художнього конструювання (згодом названа кафедрою дизайну), на якій працювали педагоги, які вийшли з архітекторів. Становлення дизайнерської спеціальності на той час проходило досить складно, оскільки чимало викладачів вміли готувати лише художників станкового профілю, тому вони протестували проти дизайнерської спеціальності. Поступово колектив кафедри формувався вже майже цілком з її випускників, які поступово вдосконалили методику викладання предметів дизайнерського спрямування. Накопичувався досвід викладачів кафедри в навчально-методичній, науковій та творчій роботі.

В 90-і роки кафедра дизайну була сформована з різних поколінь викладачів, в тому числі з випускників цієї ж кафедри, яких разом з кваліфікованими майстрами та лаборантами нараховувалось близько 30 працівників. За цей період створено ряд лабораторій та учбових майстерень. Для оновленої моделі спеціаліста-дизайнера поряд із стрижневою дисципліною “Проектування” педагогами кафедри викладаються такі предмети: історія дизайну, основи формоутворення, основи композиції, проектна графіка, комп'ютерна графіка, основи графічного дизайну, методика дизайну, макетування та інші. Крім того, як і для всіх спеціалізацій в Україні, викладаються дисципліни гуманітарного та фундаментального циклів, зокрема інженерно-конструкторський та інженерно-технологічний блоки.

У реорганізованому інституті напрям графічного дизайну презентувала кафедра промислової графіки та пакування (як її тоді було названо). Вона

була створена на базі спеціальності “Графіка”, що існувала в різний станковий період інституту. Кафедра складається здебільшого з її випускників. На кафедрі графічного дизайну поряд з основною дисципліною “Проектування” читаються ще такі дисципліни: основи композиції, теоретичні основи дизайну, історія графічного дизайну, комп’ютерна графіка, шрифти, основи технології поліграфічного виробництва, робота в графічних матеріалах та деякі інші. Дизайн середовища у реорганізованому інституті презентувала кафедра “Внутрішнє опорядження будівель”, яку в 90-х роках було перейменовано на кафедру “Інтер’єр та обладнання”, що поповнювалась в основному випускниками кафедри та інших навчальних закладів і навіть досвідченими фахівцями виробництва.

Напрямок дизайну середовища формувався на ґрунті декоративного мистецтва і певний час звався “Декоративно-оформлювальне мистецтво”, що надало своєрідності харківській школі середовищного дизайну.

Важливою особливістю підготовки студентів на кафедрі “Інтер’єр та обладнання” є те, що студенти широко залучаються до реального проектування. З 1962 року в Харківському художньо-промисловому інституті розвиваються усі три напрямки сучасного дизайну. Крім того, починаючи з 2000 року, відкрито кафедру художнього моделювання тканин та спеціалізації “Дизайн меблів” і “Комп’ютерний дизайн”.

Нині у Харківській державній академії дизайну і мистецтв, яку було створено на базі Харківського художньо-промислового інституту в 2001 році, працюють усі три напрямки. Тут уперше в Україні відкрито спеціалізовану раду по захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю “Дизайн”.

Харківська державна академія дизайну та мистецтв є базовим вищим навчальним закладом з дизайн-освіти для всієї України.

Львівська академія мистецтв. Промислове мистецтво Львова започатковане ще з XIV століття. Вже в той період функціонувала цехова сфера навчання, яка синтезувала ремесла і мистецтва, близькі сучасному дизайну. Таких шкіл у Львові та у всій Західній Україні було багато, оскільки галицька і буковинська молодь з діда-прадіда тягнулась до декоративно-прикладного мистецтва, особливо в побутових речах. За часів Австро-Угорщини високопоставлені чини Відня замовляли для приватних покоїв меблі та інші вироби, декоровані у гуцульському та прутському стилях, що на той час були дуже модними. А відомі австрійські художники й професори присилали свої проекти на конкурси до Львова з яскраво вираженою українською народною стилістикою. Це сприяло високому престижу галицького декоративно-прикладного мистецтва, успішному розвитку художньо-промислової освіти, особливо у Львові.

У місті діяла художньо-промислова школа, приватні митці засновували приватні школи та студії, працювала так звана “Вільна Академія мистецтв”.

Навіть під час Першої світової війни українською інтелігенцією у Львові створюється Академія мистецтв. Однак державний навчальний заклад “Інститут прикладного і декоративного мистецтва” було відкрито в 1946 році як заклад, що мав розробляти радянську символіку. Однак Львів є Львів, і все рухалося так, як підказувала логіка історичної і національної гідності. Згодом Львівський інститут став цілком європейською академією мистецтв, де зараз є ряд дизайнерських спеціальностей, зокрема, кафедра моделювання костюма, яка раніше була відділенням при кафедрі текстилю. Львівська школа моделювання базується на традиціях народного одягу та професійного кравецького ремесла, яке було добре розвинене в містах Галичини. На кафедрі організовуються нові спеціалізації: “Моделювання трикотажних виробів”, “Художні вироби із шкіри та інших матеріалів”, які існують з 1987 року. Графічний дизайн у Львівській академії мистецтв презентує з 1994 року кафедра, яка зветься “Промислова графіка”. Цей напрям бере свій початок з XII століття від друкарні Івана Федорова.

Дизайн середовища у Львівській академії мистецтв представляє кафедра “Проектування інтер’єрів”, яка є найстарішою в Україні цього профілю. Кафедра готує фахівців у галузях проектування інтер’єрів житлових, громадських та сакральних споруд, проектування малих архітектурних форм, експозицій, виставок та викладання професійно-орієнтованих дисциплін у школах, ліцєях та вищих навчальних закладах. Однак найяскравіше Львівську академію мистецтв визначають, як відомо, монументальне та декоративно-прикладне мистецтво, а саме – монументально-декоративний живопис, монументально-декоративна скульптура, художня кераміка, художнє скло, художні вироби з металу, художній текстиль та інші.

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури в Києві має глибоку і славу історію. Адже Київська Русь завжди славилась знаменитими майстрами-ремісниками. Ще в монастирських малярних, цехових об’єднаннях Києва проводилося навчання за авторитарними принципами, коли учень засвоював професійні навички під час виконання роботи спільно з майстрами. У малярних Києво-Печерської Лаври у XVII-XVIII століттях у педагогічній діяльності поступово з’являються академічні елементи, засвоювані на зразках західноєвропейської академічної освіти.

З кінця XIX століття в Києві працювала рисувальна школа, яка згодом була перетворена на художнє училище, підпорядковане Петербурзькій академії мистецтв. Після революції 1917 року була проголошена Українська Народна Республіка з ініціативи київської інтелігенції, за особистої підтримки голови Центральної Ради М.Грушевського. У грудні 1917 року було відкрито Київську академію мистецтв, в якій працювали видатні художники, що отримали освіту в європейських навчальних закладах. Однак реформа художньої освіти 1934 року

суттєво деформувала самобутню систему мистецтв Києва. Напрацьований досвід було відкинуто. На відміну від 20-х років, коли художньо-промисловий напрямок переважав, тепер станковізм став основою навчання, оскільки еталоном на багато років була Всеросійська Академія мистецтв.

Зараз пора наукового технічного прогресу, нових матеріалів, нових технологій професійного навчання зобов'язує розширювати діапазон різних форм мистецтва, звичайно, на основі класичних. Розширюється діапазон спеціальностей. Завдяки глибоким традиціям київської графічної школи в національній академії образотворчого мистецтва та архітектури відкрито кафедру графічних мистецтв, яка є досить своєрідною і цікавою, дещо з елементами станковізму. Є надія, що її можливості ще не вичерпані.

Київський інститут декоративно-прикладного мистецтва ім.М.Бойчука засновано як школу майстрів декоративно-прикладного мистецтва при Київському музеї українського мистецтва ще в 1936 році. Вона стала основою для заснування у 1936 році Київського республіканського художньо-промислового училища, яке готувало спеціалістів середньої ланки з художньої кераміки, художньої вишивки, декоративного розпису. У 50-і роки воно стало називатися Київським училищем прикладного мистецтва, а в 1962 році його реорганізовано в Київський художньо-промисловий технікум. Тут готували фахівців з таких спеціальностей: художнє конструювання та художнє оформлення. Це були вже дизайнерські спеціалізації (фахівців із декоративно-прикладного мистецтва не готували, але у 1988 році відновили навчання). Тепер це інститут з великим досвідом навчання, що готує молодих спеціалістів з дизайну за спеціалізаціями: промисловий дизайн, графічний дизайн та дизайн середовища. Все це відбувається на відділенні дизайну, яке має кваліфікованих викладачів та міцну матеріально-технічну базу (особливо – майстерні).

Однак ці названі навчальні заклади, на жаль, ще не можуть забезпечити промислові підприємства кваліфікованими фахівцями дизайнерської спеціальності, які так необхідні для різних галузей нашої країни. Адже їх рівень знаходиться десь в межах країн "третього світу".

Проте певна кількість дизайнерських осередків у технічних та інших не художніх вищих навчальних закладах вже довела свою спроможність і перші випускники підтверджують це на різних підприємствах і навчальних закладах. Такі дизайнерські напрямки (факультети, кафедри та відділення) є у Львівській політехніці, в Київському національному університеті технологій і дизайну, в Українському державному лісотехнічному університеті (Львів), Луцькому державному технічному університеті, Прикарпатському національному університеті ім. В.Стефаника (Івано-Франківськ), Київській політехніці, Дніпропетровському національному університеті, Черкаському інженерно-технічному університеті, Херсонському державному технічному університеті

та деяких інших. Це навчальні заклади, які належать до вузів державної форми власності.

Важливо і те, що в деяких регіонах відкриваються приватні навчальні заклади дизайнерської освіти. Така тенденція продовжується і буде важливим фактором для створення конкурентноздатної продукції не тільки в регіонах України і Європи, але й у всьому світі, що є дуже важливим для престижу держави.

1. Аронов В.Р. Художник і предметна творчість. – М., 1987. – 289 с.
2. Биков З.І., Мінерний Г.Б. Художнє конструювання. – К., 1986. – 298 с.
3. Волкотруб І.Т. Основи художнього конструювання. – К., 1988. – 191 с.
4. Глазичев В.О. Дизайн. Нариси з теорії і практики дизайну на Заході. – М., 1970. – 127 с.
5. Даниленко В.Я. Основи дизайну. – К., 1996. – 216 с.
6. Землер Г. Практична естетика. – М., 1970. – 126 с.
7. Нельсон Д. Проблеми дизайну. – М., 1971. – 130 с.
8. Розробка термінологічного апарату дизайну. – М., 1988. – 170 с.
9. Легенький Ю.Г. Дизайн. Культурологія та естетика. – К., 2001. – 96 с.
10. Шпара П.Ю., Шпара І.П. Технічна естетика і основи художнього конструювання. – К., 1978. – 247 с.
11. Промислове мистецтво. – Вип.1. – К., 1980. – 12 с.
12. Новікова Л.І. Естетика і техніка: альтернатива чи інтеграція. – М., 1976. – 63 с.
13. Людина, предмет, середовище. – М., 1980. – 85 с.
14. Циганкова Е.Г. У истоков дизайна. – М., 1977. – 70 с.
15. Матеріали з історії дизайну. – М., 1969. – 86 с.
16. Промислове мистецтво. – Вип.1. – М., 1980. – 22 с.
17. Полевой В.А. Двадцатое столетие. – М., 1975. – 82 с.

The history of design education in Ukraine, its significance and perspectives of development is elucidated in the article. The characteristics of regional art establishments which prepare designers of corresponding specialization are presented in it. The article enlarges the outlook of scientists and students of design.

Ольга Новицька

“КУЛЬТУРНА РЕВОЛЮЦІЯ” 1920-1930-х рр. У НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВІ: МЕТОДИ І НАСЛІДКИ

Падіння тоталітарної держави відкрило можливість дослідити феномен соціалістичної культури, дало поштовх до зацікавлення її витоками і методами побудови естетичних й ідеологічних канонів. Об’єктивного висвітлення потребує і народне мистецтво, зокрема його “культурна перебудова” у 1920-1930-ті рр., що визначила шляхи і напрями функціонування народних промислів в умовах радянської системи. Зазначений період перебував у полі зору радянських дослідників, що спричинило появу значної кількості наукових